

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV FILOZOFIE A RELIGIONISTIKY
RELIGIONISTIKA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Jaromír Fajkus

Náboženství Mezoameriky z pohledu conquistadorů
(Lidská oběť očima španělských dobyvatelů v kontrastu s novodobou reflexí)

Mesoamerican religion from the perspective of conquistadors
(Human sacrifice as observed by Spanish conquerors in contrast with
contemporary reflection)

Praha, 2011

Vedoucí práce: Mgr. Zuzana M. Kostíková, Ph.D.

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Zhodnocení literárních pramenů.....	8
3. Politický a vojenský rozměr lidské oběti.....	10
3.1 Lidská oběť jako vyjádření politické dominance.....	10
3.2 „Rituální vyhrožování“.....	12
3.3 Lidská oběť v kontextu aztécké válečné ideologie.....	13
3.4 Komparace aztécké a evropské válečné propagandy; oběť za vlast.....	14
3.5 Gladiátorská oběť.....	16
4. Nutriční rozměr lidské oběti, rituální konzumace a kanibalismus.....	17
4.1 Kanibalismus jako řešení výživového nedostatku.....	18
4.2 Lidská oběť a kanibalismus jako důsledek dietetických návyků.....	19
4.3 Koncept vyživování slunce a bohů.....	20
4.4 Posvátný status lidského těla a masa, jeho proměny a distribuce.....	22
5. Závěr.....	24
5.1 Otázka viny.....	24
5.2 Směry a postupy dalšího bádání.....	25
Bibliografie.....	26

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval/a samostatně a použil/a výhradně citovaných pramenů.

V Praze dne

Jaromír Fajkus

Poděkování

Srdečně tímto děkuji Mgr. Zuzaně M. Kosticové, Ph.D. za probuzení zájmu o Mezoameriku, neocenitelné rady, vstřícný přístup, zapůjčení literatury a výborné vedení této bakalářské práce. Můj dík patří také rodině a přátelům, kteří mě během studia podporovali.

Souhrn

Práce popisuje lidskou oběť u jednoho z nejvýznamnějších mezoamerických etnik – Aztéků – a zabývá se významem tohoto masivně prováděného rituálu a jeho dopady na domorodou společnost. Dvěma primárními kontexty, v nichž je lidská oběť interpretována, jsou politika a dieta, resp. rituální kanibalismus.

Práce využívá interpretace mezoamerikanistů od 20. století po současnost, předně však má na zřeteli původní písemná svědectví španělských dobyvatelů, jichž využívá k podložení či vyvrácení vědeckých teorií a k deskripci popisovaných fenoménů. Práce si dala za cíl poukázat na pluralitu přístupů k lidské oběti, problematičnost některých z nich a složitost myšlenkových struktur, jež lidskou oběť zakládají.

Summary

The thesis describes human sacrifice in one of the most important ethnic groups in Mesoamerica – the Aztecs – and deals with the overwhelming influence of the ritual that has been performed on a large scale. The two primary contexts, in which the human sacrifice is interpreted, are the political context and the dietary one, more specifically the ritual cannibalism.

While the thesis exploits the scientific research of Mesoamerica from the 20th century onwards, the emphasis is put on the textual evidence from the Spanish conquerors, which is used to either prove or disprove the aforementioned research and as the main source of description of the discussed phenomena. The goal of the thesis was to demonstrate the plurality of approach to human sacrifice, the questionable findings of certain research and the complexity of thought that the human sacrifice is based upon.

Klíčová slova:

Mezoamerika, Aztékové, lidská oběť, rituální kanibalismus, vyrvání srdce, conquista

Keywords:

Mesoamerica, Aztecs, human sacrifice, ritual cannibalism, heart-ripping, conquista

1. Úvod

Mezoamerika je, přinejmenším v českém bádání, oblast poněkud opomíjená, což jistě má svá opodstatnění: jako svébytný kulturní celek zanikla před více než čtyřmi sty lety a ani tehdy, ani v žádné jiné době neměla na Evropu nijak významný vliv – snad s výjimkou diskuse, jíž jinakost Nového světa (a zvláště jeho tzv. civilizovaných částí) vyvolala. Přestože vliv původních kultur je ve státech současné Mezoameriky nezanedbatelný (včetně explicitního přihlášení se k indiánské identitě a aktivního používání původních mezoamerických jazyků), v oblasti náboženství lze konstatovat smrt: střípky předkolumbovských systémů věr se zachovaly snad jen ve značně pokřivené synkretické podobě dané staletými usilovnými christianizací.

Religionistika si však neklade za cíl zkoumat pouze živé či vlivné kultury – naopak: vnímáme-li náboženství jako obecninu či antropologickou konstantu, je třeba brát ohled na všechny jeho projevy a utilitaristické námitky uzávorkovat. Tím spíše, pokud jsou ony projevy v určité oblasti něčím výjimečné a vykazují extrémní či absolutní tendence. Mezoamerika je specifikum *par excellence* s mnoha originálními prvky, které jinde ve světě nemají buď žádnou, nebo jen slabou obdobu.

Uvádí-li se několik nábožensko-kulturních znaků, které Mezoameriku charakterizují, bývá jmenována například kolosální architektura, míčová hra, sakrální kalendář – nebo lidská oběť,¹ prováděná zde v masivním měřítku. Ve své bakalářské práci se zabývám právě lidskou obětí, a to z několika důvodů. Oběť jako taková je jedním ze základních projevů náboženského citění vůbec, nezabývám se tedy jevem úplně marginálním a v jiném než mezoamerickém kontextu nepochopitelným. Mezoamerická oběť je zároveň natolik svébytná, že by ji bylo možné označit za jakousi *absolutní esenci* náboženské oběti: ochota Indiánů předkládat božstvům nejcennější vlastnictví každého jedince, totiž život, nemá obdoby v žádné jiné kultuře na světě. Mezoamerika tak může být v religionistické komparatistice v rámci tématu oběti v obdobné pozici, jako například Izrael v rámci tématu monotheismu.

Význam při volbě tématu mé bakalářské práce měla i kontroverze, která téma lidské oběti obepíná. Je to fenomén vědecky obtížně přístupný – až příliš mnoho vědců se obávalo, že by při nezaujatém líčení šokujících rituálů vypadali jako „méně lidé“, a proto cítili potřebu zdůraznit svou citlivost odsouzením posuzovaného tématu, jeho bagatelizací či (od)vysvětlením. Pokusím se některé tyto přístupy zmapovat a poukázat na jejich problematičnost; sám zaujímám pohled fenomenologický, v němž není místo pro předsudky a redukce.

Téma mezoamerické lidské oběti v celé její šíři je pro bakalářskou práci příliš rozsáhlé, rozhodl jsem se je proto zúžit pouze na kulturu Aztéků. Důvod pro to je dvojí: španělští dobyvatelé zastihli jejich říši v plném rozkvětu a podali o ní podrobné zprávy (jakkoli jsou očiti svědkové nespolehliví, lze předpokládat, že z palety dokumentů, jež jsou k dispozici, je možné vydělit subjektivní deformace dané zděšením a nepochopením od relativně objektivního popisu). Kromě toho Aztékové prosluli jako „nejkrvežíznivější“ národ Mezoameriky, který lidskou oběť praktikoval v nebývalém rozsahu.

Avšak i téma aztécké lidské oběti je přepestré, neboť existovalo velké množství forem a už jejich bazální popis by zaplnil značnou část rozsahu práce. Soustředím se tedy pouze na takovou lidskou oběť, kdy docházelo k usmrcení obětovaného cizím přičiněním

---

1 Např. úvod do náboženství Mezoameriky v Eliadově „kanonických“ Dějinách náboženského myšlení. DAVÍD CARRASCO: „Města a symboly – stará středoamerická náboženství“, in MIRCEA ELIADE: *Dějiny náboženského myšlení IV*; přel. J. Hoblík, Praha: OIKOYMENH, 2007 (přel. z: *Geschichte des religiösen Ideen III/2*, 1993); ISBN 978-80-77298-281-3.

(opomím tedy rituální mučení, které nekončilo smrtí, či sebeobětí). Důraz kladu na nejrozšířenější druh aztécké lidské oběti – vyrvání srdce.

Mým cílem není pouhá deskripce – čtenáři, kterého zajímá jen samotný průběh obětování, stačí otevřít některý z dostupných primárních pramenů a vyhledat v něm příslušné popisné pasáže (případně pročíst tuto práci, kde budou obětní rituály ilustrovány jaksi mimochodem). Spíše než „jak?“ se táži „proč?“ a na základě dostupných pramenů a jejich interpretací sleduji, jaké měla (či mohla mít) lidská oběť v aztécké společnosti funkce a jaké měl tento náboženský akt přesahy do profánní každodennosti.

V posledku se tak zabývám především dvěma rovinami aztécké lidské oběti: politickou (jak byl tento rituál včleňován do státního kultu a jak souvisel s válkou, diplomatickými vztahy a ideologií Tenochtitlánu) a ekonomicko-nutriční (rituálním kanibalismem, jenž po aktu oběti obvykle následoval, jeho symbolismem a dopady na dietetické zvyklosti Aztéků).

Poznámka k členění kapitol

Kapitola 2 reprezentuje komentář k bibliografii a představuje díla, z nichž jsem vycházel – především primární prameny. Kapitoly 3 a 4 tvoří jádro práce.

Poznámka k názvosloví

Zachovávám věrnost textům, z nichž vycházím – proto o Aztécích někdy referuji jako o Mexicích (Ingham), o Tenochtitlánu jako o Temistitánu (Anonym.) či Temixtitánu (Cortés) apod. Tam, kde alternativní přepis není intuitivní, uvádím poznámku; ve vlastním textu používám jednotné, obecně přijímané názvosloví.

2. Zhodnocení literárních pramenů

Jako primární prameny pro svou bakalářskou práci jsem se rozhodl použít pouze texty španělského původu z 16. století (neberu tedy v potaz prameny neliterární, není-li na ně odkazováno v sekundární literatuře, stejně tak opomím autochtonní aztécké texty). Jedná se o tři ze čtyř dochovaných relací psaných conquistadory (dopisy Hernána Cortése, paměti Bernala Díaze del Castillo a zápisky tzv. Anonymního conquistadora) a o dva texty pozdější, psané církevními kronikáři v rámci již podrobeného Nového Španělska (historie podle Bernardino de Sahagúna a Diego Durána).

Z uvedených pěti primárních pramenů existují v češtině pouze dva: *Druhý a třetí dopis o dobytí Tenochtitlánu* od H. Cortése vydaný nakladatelstvím Argo v edici Capricorn v roce 2000 (přel. O. Kašpar a E. Mánková) a dvoudílná *Pravdivá historie dobývání Mexika* od B. Díaze del Castillo, kterou vydalo nakladatelství Odeon již v roce 1980 (přel. L. Kultem).

Relace tzv. Anonymního conquistadora se v původní španělské verzi nedochovala, existuje pouze překlad do italštiny, poprvé tištěný v roce 1550. Použil jsem anglický překlad tohoto textu pořízený M. H. Savillem v roce 1917, který je k dispozici online na FAMSI.org.

Zásadní kronikou španělské koloniální říše poloviny 16. století na území dnešního Mexika je dílo B. de Sahagúna *Historia general de las cosas de Nueva España*. Použil jsem v Česku dostupnou redigovanou verzi nazvanou *El Mexico antiguo*, vydanou v roce 1981 ve venezuelském Caracasu.

Druhou kronikou, do níž jsem nahlížel, byla dvoudílná *Historia de las Indias de Nueva España e islas de Tierra Firme* od D. Durána, vydaná v Mexiku v roce 1980. Zatímco Sahagún se hojněji zabývá nenáboženskými aspekty aztécké každodennosti, Durán poskytuje více informací o rituálech a jejich obětech včetně různých makabrázních detailů – tyto podrobnosti však možná až příliš vyzdvihuje a jeho rétorika je místy poněkud expresivní.²

Nelze nezmínit určitou nespolehlivost těchto zdrojů. I za naivního předpokladu, že úmysly conquistadorů byly čisté a že doopravdy toužili autenticky zaznamenat vše, co v „Indiích“ viděli, je nutné počítat s tím, že byli ohromeni jinakostí, na níž se nemohli nijak připravit a jíž jen stěží mohli dokonale pochopit. Vzhledem k tomu, že se jednalo o dobyvatele prahnoucí po zlatu a slávě, kteří si při podrobování aztécké říše nepočínali zrovna vybíravě, je na místě očekávat, že se snažili své skutky legitimizovat demonizací Indiánů – sami sebe si přáli vidět jako spasitele.³

Líčení obětí a kanibalismu je proto třeba vnímat kriticky, neboť bývají až příliš často uváděna vedle dalších „šokujících detailů“, které pozdější bádání zpochybnilo či vyvrátilo.⁴

2 Např. o aztéckých kněžích referuje jako o „zlořečených řeznicích dychtivých po lidském mase“ nebo „zástupcích [verze: poslech; šp. *ministros*] satana“. DIEGO DURÁN: *Historia de las Indias de Nueva España e islas de Tierra Firme II*; Mexiko: Cien de México, 1980; ISBN 970-18-8396-9; str. 43 (překlad můj).

3 „Navíc jsme povinni, jak přísluší křesťanům, bojovat proti nepřátelům naší víry, za což budeme na onom světě odměněni věčnou slávou a na tomto světě se nám dostane cti a vážnosti, jaké do té doby nezískalo žádné pokolení.“ HERNÁN CORTÉS: *Dopisy – Druhý a třetí dopis o dobytí Tenochtitlánu* (přel. O. Kašpar a E. Mánková); Praha: Argo, 2000 (přel. z: *Relaciones de la conquista de México*; Santiago de Chile: Nascimento, 1971); ISBN 80-7203-213-5; str. 36.

4 „Běžně se oddávají sodomii a v pití neznají míru,“ tvrdí Anonymní conquistador. (ANONYMNÍ CONQUISTADOR: *Narrative of Some Things of New Spain and of the Great City of Temestitan, México* [ed. A. Christensen, přel. M. H. Saville]; New York: The Cortes Society, 1917; str. 80 [překlad můj].) Avšak již pozdější španělské zdroje naopak chválí Indiány jako počestné a zmiňují zákaz opilství a kruté

Česky psaných odborných studií, zabývajících se aztéckou lidskou obětí, existuje naprosté minimum. Čerpal jsem z jediné: z *Krvavých rituálů Střední a Jižní Ameriky* od Z. Kostičové, M. Křížové a S. Květinové (vydáno 2011 nakladatelstvím XYZ).⁵

Obdobně vzácná jsou i cizojazyčná díla o mezoamerické lidské oběti jako takové. Autoři se častěji věnují buď pouze jednomu z aspektů lidské oběti (případně ji v rámci redukcionismu omezují právě na tento jeden aspekt), nebo se jí dotýkají pouze okrajově – jako příkladu, jímž dokládají nějaké univerzálnější teze.

---

tresty za jeho překročení: „[pokud byl nějaký mladík usvědčen z opilství,] trestali jej bitím tyčí, dokud nezemřel, nebo jej posadili na garotu přede všemi shromážděnými mladíky, aby si vzali příklad a neodvažovali se opíjet; a jednalo-li se o šlechtice, posadili jej na garotu beze svědků.“ (BERNARDINO DE SAHAGÚN: *El Mexico antiguo [Selección y reordenación de la historia general de las cosas de nueva españa]* [ed. J. L. Martínez]; Caracas: Biblioteca Ayacucho, 1981; ISBN 84-660-0073-9; str. 166 [překlad můj].)

- 5 Toto dílo, jakož i první z jmenovaných autorek jsou pro mou bakalářskou práci klíčové, přesto jsem se rozhodl nekráčet v jejich šlépějích a nekopírovat triádu „rozměrů oběti“ (povinnost, výsada, trest), kterou Kostičová předkládá v řečené knize i v dalších studiích o mezoamerickém náboženství. Jakkoli proti této triádě nemám námitek, snažil jsem se vytvořit rozdělení vlastní, pokud možno nikoli (nomenklaturně) vztažené k osobě obětovaného a s větším důrazem na ty sféry lidské činnosti, které nebývají považovány za primárně náboženské, s nimiž však v aztéckém prostředí lidská oběť souvisela.

3. Politický a vojenský rozměr lidské oběti

3.1 Lidská oběť jako vyjádření politické dominance

„Aby alguacil a Pedro de Alvarado poklesli na duchu, domorodci z města dopravili všechny Španěly, co jim padli do rukou, mrtvé i živé, na Tatebulco a na jedné z tamních vysokých věží je nahé ukřižovali a otevřeli jim hrud' a vyrvali srdce jako oběť svým bohům, což mohli Španělé z posádky Pedra de Alvarada z místa, kde bojovali, dobře sledovat a podle nahých bílých těl, která viděli obětovat, poznali, že to byli křesťané.“⁶

„Mezitím měli Temixtitánští čas rozeslat své posly po mnoha jim podřízených provinciích se zprávou, že dobyli velkého vítězství a pobili mnoho křesťanů a že s námi vbrzku skončují, na důkaz čehož vezli hlavy těch dvou koní, co zabili, a také hlavy lidské, křesťanské, které ukazovali všude, kde uznali za vhodné...“⁷

Lidská oběť nebyla soukromý individualistický rituál – jednalo se naopak o veřejnou ceremonii, jejímž účelem bylo kromě relativně samozřejmého uctění bohů a plnění jimi nařízených kvót také ohromit přihlízející a demonstrovat *moc* národa, který byl schopen nashromáždit až hekatombické množství lidí k obětování.

Rozměr politické dominance vyplýval už z povahy obětovaných: smrt na obětním kameni nacházeli především váleční zajatci, potažmo otroci – v každém případě osoby podrobené, zbavené práv a nucené usilovat o zbytky vlastní důstojnosti, nad něž se Aztékové mohli vyvyšovat. Líčíme-li proces obětování v takto „sekulárním“ momentu, je příhodné jej připodobnit k evropským popravám, které skýtaly prakticky totožnou podívanou a fungovaly na základě velice podobné logiky: nepřítel společnosti, obvykle dostatečně mocný a významný, aby byl hoden takového mimořádného zacházení, byl předveden před dav, veřejně potupen (mj. výčtem symptomů, jež z něj učinily personu non grata) a nakonec zabit nějakým kodifikovaným způsobem (např. sťat či oběšen). Stěžejní byla přítomnost žalobce reprezentujícího komunitu, který nad popravovaným tímto způsobem triumfoval a jeho moc vzrostla; toto vítězství bylo navíc důmyslně přeloženo do mytologického jazyka, který popravu legitimizoval a morálně podepřel (obvykle jménem společné referenční entity, například boha, panovníka nebo státu).⁸

Toto líčení evropské popravy je zcela analogické k aztécké lidské oběti. Také zde byli zabíjeni významní nepřátelé společnosti: byli to váleční zajatci, tedy bojovníci usilující o dezintegraci a destrukci aztécké říše. Válečník navíc v mezoamerickém hierarchickém žebříčku stál na jedné z nejvyšších příček, čímž se naplňuje výše uvedený požadavek, že popravovaný musí být tohoto aktu hoden. Šlechtické cti byl však před samotným obětováním zbaven v několikastupňovém procesu ponížení, jehož vyvrcholením byla právě oběť: zajatci přišli o insignie svého výsadního postavení jako zbraně, šperky a honosné oděvy, byli ponecháni pouze v bederních rouškách (případně úplně nazí) a často také podrobeni rituálnímu mučení.

6 CORTÉS: *Dopisy*, str. 137.

7 *Ibid.*, str. 138.

8 „Trestání právem útrpným nezahrnuje libovolné tělesné trestání: je to diferenciovaná produkce utrpení, organizovaný rituál označování oběti a manifestace moci, která trestá; a v žádném případě nejde o rozjitření justice, která by, zapomínajíc na své principy, ztrácela veškeré zábrany. Do těchto 'excesů' mučení vstupuje všechna ekonomie moci.“ MICHEL FOUCAULT: *Dohlížet a trestat - Kniha o zrodu věznění* (přel. Č. Pelikán); Praha: Dauphin, 2000 (přel. z: *Surveiller et punir – naissance de la prison*; Paříž: Éditions Gallimard, 1975); ISBN 80-86019-96-9; str. 70.

Nakonec byli obětováni – přičemž samozřejmostí byla přítomnost početného diváctva, složeného jak z příslušníků vlastního národa (kteří zde mohli zakoušet pocit sounáležitě převahy nad ostatními a participovat tak na růstu vlasteneckého sebevědomí a státního mytu), tak ze zástupců okolních kmenů, ať již spojenců, nebo více či méně dobrovolných vazalů. I jim byla určena krvavá propaganda: jako memento, jaké nebezpečí jim hrozí, pokud by si přátelství s Tenochtitlánem rozmysleli či jim snad bylo zatěžko platit Aztéky vyžadovaný tribut.

„Šestá budova se jmenovala *Mixcoapan zompantli* [sic]. To byla budova, ve které vystavovali hlavy těch, co zabili na počest boha *Mixcóatla*; ve výšce dvou stadií byly zatlučeny dva trámy, ve kterých byly díry, jimiž byly prostrčeny dlouhé tyče o průměru ratiště kopí nebo trochu větším, a těch bylo sedm či osm. Na nich vystavovali hlavy těch, co zabili, na počest řečeného boha; jejich tváře byly namířeny poledním směrem.“⁹

Zřetelně propagandistickým fenoménem pojícím se s lidskými oběťmi bylo *tzompantli* – „platforma lebek“. Žádný z referujících dokumentaristů této struktury nepřipisuje výlučně náboženský účel, lze se tedy domnívat, že se jednalo o jakýsi „dozvuk“ samotného obětního rituálu: usekané hlavy nepřátel vystavené pro výstrahu ostatním. Opět se nabízí analogie ke kulturám, pro které lebka představuje magickou trofej, stejně jako ke kulturám „odkouzleným“, jež přesto neupustily od symbolického významu hlavy a v kontextu výkonu trestního práva vystavovaly tuto oddělenou tělesnou část způsobem, který si v ničem nezahlasil s aztéckým.

O tom, že praktika *tzompantli* nebyla nikterak marginální, svědčí například Sahagúnův výčet budov ve velkém chrámu v Mexiku (rozumí se Templo Mayor v Tenochtitlánu): vypočítává celkem 79 struktur – 7 z nich byly *tzompantli*.¹⁰ O největším podrobně referuje Durán ve svém popisu Huitzilopochtliho chrámu; jeho podání je shodné se Sahagúnovým: „Od trámu k trámu byly děrami prostrčeny tenké tyče, na nichž byly skrze spánky navlečeny hlavy lidí. Na každé tyči bylo těch hlav dvacet. Takto byly vytvořeny řady hlav až k nejvyšším místům trámů tvořících palisádu, která jich tak byla úplně plná; a jak mě jeden conquistador ujistil, těch hlav bylo nespočet a byly tam tak nahuštěné, že člověk zíral v úžasu a zuby mu trnuly hrůzou.“¹¹ Informace o celkovém počtu lebek umístěných na *tzompantli* Huitzilopochtliho chrámu se různí, Rubén Mendoza uvádí 80-136 000, přičemž podotýká, že rituální specialisté měli za úkol udržovat *tzompantli* životaschopným; počasím narušené a rozpadající se lebky proto odstraňovali a nahrazovali je čerstvými.¹²

9 SAHAGÚN: *El Mexico antiguo*, str. 301 (překlad můj).

10 Jedno bylo zasvěceno bohu Mléčné dráhy Mixcóatlovi, druhé se nacházelo za obětištěm boha Omácatla (epiteton Tezcatlipocy), třetí u svatyně bohů Omacame, čtvrté patřilo bohu obchodníků Yiacatecutlimu, páté bylo určeno pro hlavy lidí obětovaných během svátku *tlacaxipehualiztli*, o šestém – náležícím Huitzilopochtlimu – Sahagún referuje jako o *Hueizompantli*, sedmé nerozlišuje. *Ibid.*, str. 301-306.

11 DURÁN: *Historia de las Indias de Nueva España*, str. 31 (překlad můj).

12 RUBÉN MENDOZA: „The Divine Gourd Tree - Tzompantli Skull Racks, Decapitation Rituals and Human Trophies in Ancient Mesoamerica“, in RICHARD CHACON a DAVID DYE (eds.): *The Taking and Displaying of Human Body Parts as Trophies by Amerindians*; New York: Springer Science+Business Media, LLC, 2007; ISBN 0-387-48300-4; str. 412-415.

3.2 „Rituální vyhrožování“

John Ingham pro státem organizované rituální násilí s politickými cíli zavádí termín „rituální vyhrožování“ (ritual intimidation). To bylo základním kamenem aztécké zahraniční politiky a dotýkalo se i politiky vnitřní: jednalo se o všudypřítomnou a neustále se připomínající negativní motivaci, která explicitně ukazovala, co se stane, nebude-li uposlechnuto vůle establishmentu. Obyčejný Azték tak měl před očima důsledky případného nevhodného chování: jedním z možných trestů za přečiny proti společenskosti (obvykle v občansko-právním duchu, například v případě nesplacení dluhů způsobených gamblerstvím nebo rozmařilým životním stylem, ale i v případě některých deliktů trestně-právních, například pokusu o krádež¹³) bylo právě otroctví, které sice bylo oproti tomu, jež později v Americe zavedli Evropané, poměrně volné (jedinec nepřišel o všechny svobody a nebylo mu bráněno shromažďovat prostředky, kterými by se mohl vykoupit¹⁴), mohlo se však stát, že se jeho pán rozhodl prodat jej chrámu jako lidskou oběť. Pohrůzka ztráty svobody vedoucí až k možné smrti nožem obětníka tak podle Inghama „přímo podporovala produktivitu a poníženou poslušnost prostých občanů vůči komunitě“.¹⁵ Nezdá se však, že by Aztékové žili ve strachu ze svých bohů – přinejmenším vyšší společenské vrstvy byly se systémem výměny obětí za božskou přízeň spokojeny a velebily jej.¹⁶

Rituální vyhrožování bylo zásadní především ve vztazích s okolními kmeny. Tlak Aztéků na sousední etnika byl značný a velikost dávek, které pro sebe žádali, rostla úměrně počtu obyvatel daného kmene. Málokterá komunita by asi byla ochotna podstoupit takovou exploataci, pokud by existovala alternativa. Aztécké rituální vyhrožování byl způsob, jakým dát podrobeným národům najevo, že odpor je marný a důsledky případného povstání by byly nedozírné – cílem bylo předvést cizí šlechtě, že aztécká dominance je tak jako tak nevyhnutelná, a je proto moudré zvolit cestu menšího odporu. Náboženské svátky, při jejichž příležitosti se konaly hromadné lidské oběti, byly vlastně pozadím pro diplomatická vyjednávání. „Lidská oběť“ v kontextu uzavírání (politických) svazků představovala alternativu: cizí země bude asimilována po dobrém či po zlém.¹⁷

Aztékové měli dobré důvody, proč vazaly zastrašovali a nutili k poslušnosti: vybírání tributu bylo v kultuře neznalé kola či dopravních zvířat nesmírně obtížné, stejně jako přesuny vojska, potřebného k potlačování revolt. Záměrem Tenochtitlánu tak bylo v cizí šlechtě vzbudit co největší obavy z následků případné svévole a tím pádem umenšit hrozbu neposlušnosti a zároveň se zbavit nákladné nutnosti přesouvat armádu tam a zpět a potlačovat neustálé vzpoury.

Kromě samotného spektaklu lidské oběti Aztékové svým vazalům nepochybně vysvětlili i její mytologický význam, kterým legitimizovali správnost svého počínání. Mýtus zakládající rituál se tak stal politickou propagandou par excellence a byla to právě

13 „Kdokoli vstoupil na pole a zcizil tři nebo čtyři klasy kukuřice, stal se otrokem vlastníka pole.“ ANONYMNÍ CONQUISTADOR: *Narrative of Some Things of New Spain*, str. 45 (překlad můj).

14 „Tlacotli, kterého z nedostatku lepšího ekvivalentu překládáme slovem 'otrok', nepozbýval rozsáhlá práva na vlastnictví majetku, uzavírání sňatků a na rodinný život; jeho děti byly svobodné. Existovala řada možností, jak se od otroctví osvobodit. Otroky ochraňoval Tezcatlipoca, který zlé pány trestal.“ JACQUES SOUSTELLE: *Čtvero sluncí* (přel. V. Daňková); Praha: Argo, 2000 (přel. z: Les Quatre Soleils; Paříž: Plon, 1967); ISBN 80-7203-283-6; str. 205 (pozn. 47).

15 JOHN INGHAM: „Human Sacrifice at Tenochtitlan“, *Comparative Studies in Society and History*, 1984, vol. 26, no. 3; str. 394 (překlad můj).

16 Např. když Cortés řekl aztéckému vládci Moctezumovi, že jeho modly jsou „zloduš, zvaní d'áblové“, kteří se budou bát obrazu Panny Marie, reagoval Moctezuma takto: „Kdybych byl věděl, že vyslovíš takovou urážku, jakou jsi teď vykřikl, byl bych ti své bohy neukázal. My je pokládáme za velice hodné, dávají nám zdraví, vodu, dobrou a časnou setbu a vítězství, kdykoli chceme, a musíme je uctívat a obětovat jim.“ BERNAL DÍAZ DEL CASTILLO: *Pravdivá historie dobývání Mexika I* (přel. L. Kult); Praha: Odeon, 1980 (přel. z: Historia verdadera de la conquista de la Nueva España I-II; Madrid: Espasa-Calpe, 1942); ISBN 01-105-80; str. 274.

17 *Ibid.*, str. 395 (překlad můj).

jeho důsledná aplikace doprovázená efektními zastrašujícími příklady, která umožnila tenochtitlánským Aztékům stát se dominantní silou středního Mexika a vytvořit síť spojenců a strachem svíraných „obilnic“ zásobujících gigantickou metropoli.¹⁸

„Lidská oběť byla jen efektivnější metoda přesvědčování. Předvádění strašlivých důsledků odporu či rebelie v podobě ceremonií prováděných v centru říše podtrhovalo válečnou sílu, a tudíž snižovalo potřebu přesunu vojska. Obětní mýtus navíc zdůrazňoval privilegovaný vztah Mexiků ke slunci, čili kosmickou nevyhnutelnost jejich vojenské a ekonomické rozpínivosti.“¹⁹

Koncept rituálního vyhrožování sousedním kmenům a nuceného vazalství pod pohrůzkou násilí dokumentují i španělské zdroje.²⁰

3.3 Lidská oběť v kontextu aztécké válečné ideologie

„Budiž zaslíben druhé straně – poli, kde se dějí války, kde probíhají bitvy; tam budiž poslán; tvou povinností a dovedností je válka, tvou povinností je dát slunci pít krve nepřátel, a dát těla nepřátel jíst zemi, jež se nazývá *Tlaltecutli* [sic].“²¹

Za tvůrce klasické aztécké válečné ideologie je považován Tlacaélel,²² který v hierarchii vládnoucí třídy stál jen stupínek pod panovníky a jako rádce formoval jejich politiku. On poradil vládci Itzcóatlovi, aby spálil staré kodexy, které Aztéky líčily v jejich původní nelichotivé podobě jako potulný kmen žoldnéřů, a nechal je nahradit novým pojetím dějin, které Miguel Léon-Portilla označuje jako *mexícatl* („mexická velikost“) a v nichž Aztékové figurují jako vyvolený národ, jenž si má všechny ostatní podrobit, zotročit a učinit z nich lidské oběti ústřednímu božstvu.²³ Představu Aztéků o vlastní velikosti a nadřazenosti reflektuje také John Ingham, který aztécké vnímání světové hierarchie popisuje jako pyramidu, na jejímž vrcholu stáli bohové, následovaní válečnou šlechtou („bohy mezi lidmi“: aristokraté bohy mimeticky napodobovali a připodobňovali se jim – oblékali vznešená roucha, platili daně nikoli hmotné, nýbrž v podobě válečného úsilí a byli pány nad životem a smrtí svých vazalů – de facto byli jejich vlastníky, což se na symbolické rovině projevovalo tím, že konzumovali lidské maso, tak jako se bohové živili srdci a krví obětí). Teprve následujícím společenským vrstvám byl přisouzen skutečně

18 Ingham naznačuje, že bez rituálního vyhrožování by vůbec nebylo možné Tenochtitlán udržet – město válečné šlechty, kněží, řemeslníků, umělců a dalších potravinu neprodukujících specialistů bylo zcela závislé na importu zvenčí. „Mexikové své potomky poučovali, aby se zatvrdili proti žízni, hladu a strážni; pravdou je, že Mexikové byli závislí na nejistých dodávkách jídla a surovin z nepřátelského okolí.“ INGHAM: „Human Sacrifice at Tenochtitlan“, str. 396-397 (překlad můj). O výjimečné rozloze Tenochtitlánu ohromeně referuje také Cortés: „Město je tak velké jako Sevilla a Cordoba dohromady.“ (CORTÉS: *Dopisy*, str. 66.)

19 INGHAM: „Human Sacrifice at Tenochtitlan“, str. 369 (překlad můj).

20 „Po dlouhé časy vedli války a měli mezi sebou rozmlísky a všechny zajatce buď snědli, nebo uvrhli do otroctví. Když [Aztékové] oblehli město a jeho obyvatelé se vzdali bez boje, učinili z nich své vazaly, ale pokud byli nuceni použít sílu, zotročili je.“ ANONYMNÍ CONQUISTADOR: *Narrative of Some Things of New Spain*, str. 19 (překlad můj).

21 Část požehnání recitovaného při příležitosti odřezávání pupeční šňůry novorozeného chlapce. SAHAGÚN: *El México antiguo*, str. 54 (překlad můj).

22 Srov. KOSTÍČOVÁ a kol.: *Krvavé rituály Střední a Jižní Ameriky*; Praha: XYZ, 2011; ISBN 978-80-7388-467-3, str. 63-64; MIGUEL LÉON-PORTILLA: *Aztécká filosofie* (přel. E. Mánková); Praha: Argo, 2002; (přel. z: La Filosofía Nahuatl; Mexiko: Universidad Nacional Autónoma de México, 2001); ISBN 80-7203-461-8; str. 225-233.

23 „Především však z aztéckých dokumentů vyzařuje mysticko-válečnický duch 'lidu Slunce', tedy *Huitzilopochtliho*, jehož úkolem je podrobit si všechny národy na zemi, učinit z nich zajatce, jejichž krev bude uchována život hvězdy, která dává den. (...) Postava *Huitzilopochtliho* přestala být ochranným božstvem ubohého pronásledovaného kmene a narůstala díky *Tlacaélelovi* působení do stále gigantičtějších rozměrů.“ LÉON-PORTILLA: *Aztécká filosofie*, str. 228.

lidský úděl ve formě služby a pachtění.²⁴

Aztécký národní bůh Huitzilopochtli byl ztotožněn se všemi dřívějšími „Slunci“ a byl jim nadřazen, zároveň bylo třeba jej bez ustání živit krví zajatců. Tím se z obvyklé války stala válka totální a posvátná: nešlo již jen o územní expanzi s vidinou politických a ekonomických zisků, nýbrž o činnost, která udržovala existenci kosmu a proto v ní nebylo možné ustát.

O důležitosti válečného úsilí svědčí také etika z něj vyplývající, která Aztékům nařizovala skromnost a „spartánství“ a relativizovala původní hierarchie založené na původu: odvaha v boji a schopnost plnit kosmickou úlohu se v době příchodu Španělů zdála být cennější než rod.²⁵ Aztékové nepřijímali porážku a nebyli ochotni se Španělům vzdát – protože válka pro ně měla končit na obětním kameni, zatímco Španělé neobětovali a zajatce nechávali dál potupně přežívat. Takový konec byl pro tenochtitlánské válečníky nepřijatelný, proto v momentě, kdy bylo jasné, že je jejich věc ztracena, žádali o smrt.²⁶

Způsob smrti měl totiž přímý dopad na posmrtný osud: Aztékové věřili, že zemřít v boji nebo na obětním kameni je největší ctnost a jediný způsob, jak se dostat na nebesa k božskému Huitzilopochtlimu, kde je čeká velké blaženství.²⁷ (Kromě tohoto nebeského ráje existoval ještě jeden, vodní, zasvěcený bohu Tlálocovi a rezervovaný pro postižené, utonulé nebo nakažené některými druhy chorob. Ostatní čekala neutěšená podsvětní říše Mictlan, kterou Sahagún identifikuje jako *infierno* – peklo). Vyhledka pozitivní eschatologie byla tedy vyhrazena pouze těm, kdo bojovali a padli v posvátné válce – snad i díky tomu vykazovali aztéckí válečníci tak nesmírnou statečnost a smrt (včetně té na obětním kameni) přijímali se stoickým klidem.

3.4 Komparace aztécké a evropské válečné propagandy; oběť za vlast

Teoretik války Richard Koenigsberg v článku *Aztec Warfare, Western Warfare*²⁸ (Aztécké válčení, západní válčení) srovnává implicitní religiozitu evropského vedení boje s explicitní religiozitou aztécké válečné ideologie a dochází k závěru, že oba způsoby vedení války a jejího odůvodňování jsou totožné a je vyloučeno považovat Aztéky za „krvežíznivější“ než Evropany.

Vysvětlení aztéckého chápání války je jednou z nejsnazších cest, jak Evropanovi přiblížit koncept lidské oběti a zbavit jej puncu „nepopsatelného zvěřstva“. Lze si k tomu pomoci i prostým poukazem na stejnost výrazu *oběť*, kterým označujeme jak padlého

24 „Šlechta, podobně jako bohové, požívala práci, produkci, a dokonce i těla obyčejných lidí. Oběť bohům byla metaforou pro tribut státu a lidojedství symbolizovalo pouto mezi božstvy a aristokracií, elitní vrstvou společnosti.“ INGHAM: „Human Sacrifice at Tenochtitlan“, str. 397 (překlad můj).

25 „Je jejich zvykem dávat těm, kdo ve válce bojují udatně, odměny a statky (...), a kdyby snad takový pocházel z nejnižších otroků, učinili by jej kapitánem a Pánem, dali by mu vazaly, velebili by jej, kamkoli by vkročil, a měli by jej ve vážnosti a prokazovali mu úctu jako svým vlastním Pánům.“ ANONYMNÍ CONQUISTADOR: *Narrative of Some Things of New Spain*, str. 20 (překlad můj). John Ingham toto tvrzení poněkud mírní: „Šlechtický stav byl dědičný, avšak obvykle vyžadoval legitimizaci v podobě udatnosti v boji.“ INGHAM: „Human Sacrifice at Tenochtitlan“, str. 380 (překlad můj).

26 „A když jsem přišel k valu, pravili, že Slunce obejde celý svět v krátké době (...), proč je tedy ve stejné krátké době konečně nepobiju a nezabavím nezměrného utrpení, neboť oni si přejí zemřít a odebrat se do nebe ke svému Ochilobusovi (to je božstvo, jež mají v největší úctě), který už je čeká, aby si u něho odpočinuli. A já jsem v odpověď hovořil o mnohém, abych je přiměl vzdát se, ale nic platno.“ CORTÉS: *Dopisy*, str. 150. („Ochilobusem“ je nepochybně míněn Huitzilopochtli.)

27 „Do nebe jdou ti, kdo padli ve válkách nebo byli zajati a zahubeni mocí svých nepřátel: zabiti noži, upálení zaživa, ubiti dřevěnými kyji (...). Ti všichni se, jak se zdá, nacházejí na planině, a když nadejde čas východu slunce, pozvednou hlas a zakřičí, bušíce přitom do štítů, a tomu, jehož štít je proděravělý šípy, je dáno těmito dírkami spatřit slunce, zatímco ten, jehož štít proděravělý není, jej spatřit nemůže.“ SAHAGÚN: *El Mexico antiguo*, str. 328 (překlad můj).

28 RICHARD KOENIGSBERG: „Aztec Warfare, Western Warfare - The Soldier as Sacrificial Victim“ [online], 2004.

v boji, tak zahubeného rituální dýkou na kameni aztéckého *ku*. Analogie však není pouze jazyková.

Každý státní útvar chápe sám sebe jako organickou, jednající entitu, jejíž zájmy reprezentují zájmy všech jedinců v rámci komunity a jsou dokonce jejich partikulárním zájmům nadřazeny. Jsou-li obecné zájmy ohroženy, je povinností každého jedince (a především jedincům společenskou rolí k tomu určených, tedy vojáků, válečníků, případně bojeschopných mužů) *obětovat se* za celek. Tato *oběť* je smysluplná, protože jen díky ní je zaručeno přetrvání celku; proto bývá honorována chválou, úctou, případně odměnami. K *obětem* se kolektivní identita napříště vztahuje jako k hrdinům, patriotům a podobně – získávají idealizovaný posvátný status a stávají se vzory pro ostatní.

Uvedená definice platí jak pro ideologie států evropského typu, tak pro říši Aztéků – snad jen s tím rozdílem, že v prvním případě je referovaný celek chápán sekulárně („stát, národ“) a jeho náboženská je pouze implicitní, zatímco aztécké sebepochopení bylo bytostně teologické: válka byla – namísto masakru osmyslňovaného taktikou a strategií – rituálem a stejně bylo ritualizováno přemožení nepřítele, který nebyl pouze „neutralizován“, ale stal se *obětí* v silném slova smyslu. Cílem aztéckých válečných snah bylo získání (a zabití) zajatců, kteří by mohli být obětováni vlastním bohům, čímž došlo ke zvýšení moci Tenochtitlánského státu (reprezentovaného panteonem v čele s bohem války Huitzilopochtlim) a zároveň k upevnění struktury světa. Cílem např. francouzských válečných snah v první světové válce bylo zabití Němců, čímž došlo ke zvýšení moci Francie (reprezentované sekulárními ideály „francouzskosti“) a zároveň k upevnění struktury světa (neboť žádný Francouz by jistě nepochyboval, že na světě bude lépe, bude-li Francie dominantní mocností).

Bojovníkova vystavenost bolesti a smrti je v evropském i mezoamerickém světě tatáž, liší se pouze konkrétní naplnění, které má v aztéckém „divokém myšlení“ (vypůjčil-li si termín od Léviho-Strausse) „barvitější“ projevy než v pragmatickém uvažování Evropanů. Vnější motivace je však stejná a vnitřní pochody účastníků válek taktéž: jde o rozhodnutí zemřít na rozkaz, chladnokrevně se postavit nebezpečí a buď přemoci nepřítele, nebo padnout a stát se obětí – obojí je srovnatelně úctyhodné.

Koenigsberg tyto analogie dokládá srovnáním aztécké a francouzské propagandy. „Aztékové věřili, že válečník, který zahynul v boji nebo na obětním kameni, přivedl slunce k životu a stal se jeho společníkem. Uitzilopochtli [sic], vítězné slunce, byl reinkarnací zemřelého válečníka. Barres [Maurice Barrès, francouzský nacionalistický spisovatel, 1862-1923 – pozn. aut.] hovoří o francouzském národu způsobem prakticky identickým s aztéckým popisem života slunce. O francouzských vojácích hovoří jako o 'božském slunci mládí', které se potopí do moře, aby se záhy 'vyšlo v podobě nového úsvitu'. Stejně jako aztécké slunce, také Francie bude vzkříšena dušemi padlých bojovníků.“²⁹

Koenigsbergovy úvahy jsou cenné především proto, že pomáhají smazat distinkci mezi „my“ a „oni“, relativizují kulturní rozdíly a polemizují s dichotomií sekulární-náboženské. Jeho studie nabízí interpretaci, že Aztékové nebyli žádní náboženští fanatici a že mýty, kterými opředli lidskou oběť, byly ve skutečnosti pouze propagandou, která měla vybičovat válečníky k nelítostnosti, disciplíně a lásce k vlasti (jejíž kvality byly vyjádřeny právě religiозní symbolikou). Lidskou oběť by tak nebylo třeba hodnotit náboženskou optikou a bylo by ji možné vnímat pouze jako kulturně specifický důsledek války. Je však evidentní, že tato teorie je velmi reduktivní, neboť zdaleka ne všichni obětovaní byli váleční zajatci a zdaleka ne všechny příležitosti, kdy se obětovalo, měly spojitost se státním kultem a projevy vlastenecké horlivosti. Mnohem zajímavější je inspirovat se pouze myšlenkou, že koncept lidské oběti je ve spojitosti s válkou něčím obecně lidským a Aztékové se vymykali pouze větší „doslovností“ a absencí eufemismů.

---

29 *Ibid.*, sekce „Aztec War; Western War“.

3.5 Gladiátorská oběť

„Nemají dovoleno zabíjet Pány, leč brali je do zajetí a střežené odváděli pryč. Brzy poté uchystali svátek, kvůli němuž mají vprostřed náměstí zbudovaná vyvýšená zděná pódia dosahující poloviny výšky muže. (...) Jatý Pán [zde] byl dlouhým tenkým motouzem připoután za nohu ke kameni. Dali mu meč a puklér a posléze přišel muž, který jej prve jal, aby se s ním podruhé utkal. Pokud v potyčce znovu uspěl, cenili si ho jako převelice udatného. (...) Pokud jej však zajatec skolil a po něm ještě šest dalších, a všech sedm usmrtil, navrátili mu svobodu a každý, kdo by mu byl co uzmul, mu to musel navrátit.“³⁰

Zvláštním typem lidské oběti, u které se více než u kterékoli jiné formy projevuje prvek propagandy a demonstrace moci a válečnických ctností, je takzvaná oběť gladiátorská. Nejedná se vlastně o svébytný druh obětování člověka, neboť oběť (pro jednoduchost o ní budu dále referovat jako o „gladiátorovi“) nezemřela odlišným způsobem než ostatní – obvykle jí nakonec bylo vyrváno srdce. Lišila se pouze míra ceremoniálnosti, která byla dána jedinečným charakterem obětovaného: šlo o někoho významného jak původem, tak udatností.

Aztékové v rámci tohoto rituálu vlastně zopakovali to, co už se odehrálo na bojišti – pouze v divácky atraktivní podobě: na vyvýšené platformě, kde došlo k boji muže proti muži; aktéři přitom byli označeni tak, aby bylo na první pohled jasné, kdo je již jednou zvítězivší aztécký hrdina a kdo nepřítel. Přemožitel měl za úkol verifikovat své vítězství před zrakem lidu, „gladiátor“ měl naopak šanci předvést udatnost svého kmene a případným vítězstvím potupit nepřítele na vlastní půdě. Sotva mohl doufat, že se osvobodí (kvůli ztíženým podmínkám boje³¹ to bylo krajně nepravděpodobné), ale vzhledem ke dříve popsané „spartánské“ mentalitě Aztéků (popřípadě jejich sousedů) lze předpokládat, že to ani nebylo cílem: podstatné bylo zemřít se ctí, prokázat výdrž a odolnost vůči bolesti a prolít krev nepřítele. Pokud se „gladiátorovi“ totiž podařilo přemoci válečníka, který jej dříve zajal, nastoupili další (jejich počet se liší podle zdroje – čtyři či více, přičemž poslední, jakýsi dorážec, jemuž říkali „levák“,³² byl nejsilnější a „gladiátora“ téměř jistě usmrtil).

---

30 ANONYMNÍ CONQUISTADOR: *Narrative of Some Things of New Spain*, str. 25-26 (překlad můj).

31 Kromě toho, že byl připoután za nohu či pás, byl ještě handicapován tím, že dostal pouze ceremoniální zbraň – tam, kde běžný válečný kyj měl obsidiánové hroty, měla jeho atropa pouze pera. (Srov. DAVID CARRASCO: *City of Sacrifice – The Aztec Empire and the Role of Violence in Civilization*; Boston: Beacon Press, 1999; ISBN 0-8070-4642-6; str. 144.)

32 „Left handed one“. *Ibid.*, str. 144.

4. Nutriční rozměr lidské oběti, rituální konzumace a kanibalismus

„A všichni lidé jak z provincie Nové Španělsko, tak z ostatních provincií jedí lidské maso, kteréhož si cení nad jakýkoli jiný pokrm; dokonce jsou ochotni jít do války a vystavit se nebezpečství jen proto, aby někoho zabili a mohli jej sníst.“³³

„Té noci měli naši přátelé věru co večeřet, neboť všechny pobité posbírali a na kusy rozřezané odnesli, aby je snědli.“³⁴

Je mimo vší pochybnost, že Aztékové své oběti jedli. Ačkoli to z uvedených citací z relací dvou conquistadorů vzhledem k jejich určité zbrklosti a zkratkovitosti neplyne, nelze Aztéky považovat za zvěř, která by snad zabité protivníky konzumovala přímo na bitevním poli, jež by v takovém případě bylo lépe nazývat lovištěm. Rituální kanibalismus přímo souvisel s lidskou obětí: lidé byli jedeni, protože byli obětováni (a tím vlastně prošli jakousi aztéckou verzí transsubstanciací, jejich ontologický status se změnil z pouhého masa na božskou krmi), nikoli naopak. Přestože se shodují s většinou odborné veřejnosti, který aztécký kanibalismus chápe právě jako záležitost náboženskou, nikoli biologickou, uvedu i teorie, které předpokládají opak, totiž že potřeba lidského masa byla *základnou* a lidské oběti a vše další bylo jen *nadstavbou*, případně že lidská oběť byla zapříčiněna nutričními faktory.

Konzumace lidského masa byla vyhrazena válečné šlechtě a lze ji považovat za výraz její nadřazenosti, ať již ve formě sekulární (dopřát si luxusní, nadstandardní zboží – protože i zvířecího masa byl v aztécké říši nedostatek, a proto i to bylo určeno pro tabule aristokratů³⁵), tak náboženské (snědení poraženého byla jednak chutná odměna za udatnost v rámci posvátné války, jednak připodobnění se božstvu skrze konzumaci totožné potravy a zároveň také „přijímání“ božského těla, protože obětovaní měli posvátný status a participovali na božské podstatě, případně byli za božstva považováni).

Přes výjimečný status mrtvého těla obětovaného člověka lze říci, že s ním bylo (přinejmenším při některých příležitostech) nakládáno zcela utilitárně podobně jako se zvířecí obětí v jiných kulturách – bohům patřila jen malá část (srdce a krev), zbytek zůstával k užití lidem. Neplýtvalo se, jak líčí Díaz: „Už jste ode mě slyšeli, že když nějakého ubohého Indiána obětovali [v tu chvíli Díaz ještě netušil, že zanedlouho obdobným způsobem sejde ze světa i mnoho jeho španělských druhů – pozn. aut.], velkými noži mu rozřízli hrud', vyňali kouřící srdce a krev a předložili je svým modlám, v jejichž jménu tu oběť konali, pak uřízli stehna, paže a hlavu a ty snědli na slavnostech a hostinách; hlavu zavěsili na trám [*tzompantli*: viz druhá polovina podkapitoly 3.1]; vnitřnosti obětovaného nesnědli, nýbrž dávali těm šelmám [které Moctezuma choval ve svém 'pavilonu šelem']“.³⁶ Také ohlodané lidské kosti měly svůj účel: sloužily jako trofeje, o něž se jednotliví šlechticové dělili se svým panovníkem.³⁷

33 ANONYMNÍ CONQUISTADOR: *Narrative of Some Things of New Spain*, str. 79-80 (překlad můj).

34 CORTÉS: *Dopisy*, str. 145. („Našimi přáteli“ jsou míněni ti Indiáni, kteří bojovali na španělské straně proti Tenochtitlánským.)

35 „Slyšel jsem, že mu [Moctezumovi] často připravovali maso chlapců útlého věku, ale protože měl pokrmů tak rozličné a z různých živočichů, nehlédli jsme na to, zda to je maso lidské či jiné.“ DÍAZ DEL CASTILLO: *Pravdivá historie dobývání Mexika I*, str. 263.

36 *Ibid.*, str. 266.

37 „A balí kosti nohou či paží do mnoha záhybů toho jejich papíru a ponechávají si je jako ceněné relikvie.“ ANONYMNÍ CONQUISTADOR: *Narrative of Some Things of New Spain*, str. 53 (překlad můj). „Jednu stehenní kost přemožitel poslal Moctezumovi a druhou si nechal jako trofej a po dvacet dní ji měl zavěšenou na žerdí ve svém domě.“ CARRASCO: *City of Sacrifice*, str. 145 (překlad můj).

4.1 Kanibalismus jako řešení výživového nedostatku

Michael Harner je autorem teorie,³⁸ podle které je náboženský rozměr aztécké lidské oběti a rituálního kanibalismu až druhotný: primární je nutriční přínos vyplývající z konzumace obětovaných těl. Harner zavádí obecně platnou tezi, že rozdílnost „kulturního chování“ (cultural behavior) včetně jeho extrémních projevů (například v podobě masivního provádění lidských obětí) je podněcováno tzv. „populačním tlakem“ (population pressure), s nímž se daná kultura více či méně úspěšně vyrovnává.

Lapidárně řečeno: Aztékové obětovali nikoli na základě sofistikovaného náboženského systému, jenž by jim velel ctít takto božstva, vést posvátnou válku atd., nýbrž prostě proto, že měli hlad. Jejich země neposkytovala dostatek výživných plodin a lovné zvěře, čímž vznikla nutnost doplnit živiny z jiného zdroje – jímž byli lidé. Jak se počet členů kmene Aztéků zvětšoval, sílil i populační tlak: imperativ hladovějících bližních, jež bylo nutné nasytit. Tím Harner vysvětluje trvale vzrůstající míru lidských obětí, která se měla v Tenochtitlánu vyšplhat až na 15 000 obětovaných ročně (což tvořilo 5 % populace).

Patrně nejvýznačnějším odpůrcem Harnerovy nutriční teorie je Bernard Ortiz de Montellano, který ve svém článku³⁹ odmítá jak Harnerovo univerzalizující pojetí, tak východiska, na nichž svou argumentaci staví. Ortiz zaprvé tvrdí, že aztécká oblast zdaleka nebyla tak chudá na potravinové zdroje, jak Harner předpokládá: Harner se totiž dopouští etnocentrismu a nezahrnuje mezi konzumovatelné zdroje živin položky, které netvoří běžnou součást evropské kuchyně,⁴⁰ ani nepočítá s potravinovými tributů, které byly do Tenochtitlánu dováženy v nemalém množství od podrobených kmenů. (Viz podkapitola 3.2 o rituálním vyhrožování – zde je však Ortizovi třeba vytknout, že tributů nemohly vyřešit nedostatek masa, neboť vzhledem k pomalé přepravě je nebylo možné do Tenochtitlánu dovézt přijatelně čerstvé; tributů tudíž měly obdobné složení jako vlastní aztécká produkce. Viz také poznámka 18.)

Ortiz též pracuje s dietologickými studiemi, na nichž dokazuje, že ani tak masivní lidské oběti, jaké Aztékové provozovali, by k nasycení jejich populace nestačily: I v případě, že by Tenochtitlánští jedli obětované lidi celé (což španělské výpovědi nedokazují – pravděpodobně byly jedeny pouze končetiny a hlavy), získali by z nich ročně pouze 6 % potřebných proteinů.⁴¹

Harnerovu úvahu, že by za lidskými obětmi a rituálním kanibalismem mohl stát nutriční nedostatek a populační tlak, lze dnes považovat za falsifikovanou. V novějších publikacích už badatelé ani nepovažují za nutné se vůči ní vymezovat jinak než suchým konstatováním, že budí pozdvižení a je směšná.⁴²

38 MICHAEL HARNER: „The Ecological Basis for Aztec Sacrifice“; *American Ethnologist*, 1977, vol. 4, no. 1, str. 117-135.

39 BERNARD ORTIZ DE MONTELLANO: „Aztec Cannibalism - An Ecological Necessity?“; *Science*, 1978, vol. 200, no. 4342, str. 611-617.

40 Ortiz zmiňuje například pásovce, leguány, hady, myši, psy, žáby, červy a různé (velmi výživné) druhy hmyzu. (*Ibid.*, sekce „Pre-Columbian Diets“.)

41 A to ještě za předpokladu, že by byly sněženy oběti získané během všech svátků a příležitostí (přitom například děti obětované na počest boha vod Tláloca byly pohřbívány netknuté) a že by každá oběť splňovala určité parametry (např. tělesnou hmotnost okolo 60 kg a 35 % této hmotnosti uložené v končetinách včetně hýždí a ramen atd.) Ortiz předkládá pregnantní závěr, že vzhledem ke zmíněným pochybnostem „lze podíl kanibalismu na složení aztécké stravy stěží považovat za významný“. (*Ibid.*, sekce „Cannibalism as a Dietary Supplement“ a tabulka 3; překlad citace můj).

42 „Sensational and silly.“ CARRASCO: *City of Sacrifice*, str. 167.

4.2 Lidská oběť a kanibalismus jako *důsledek* dietetických návyků

Nutriční původ svérázného aztéckého náboženství hledal i kolektiv italských autorů v čele s Michele Ernandesem, kteří ve své studii⁴³ postulovali tezi, že míra lidské krutosti souvisí se složením stravy; řečeno konkrétně: určité diety mohou vést ke vzniku deficitu bioaktivní látky serotonin, která má zásadní vliv na lidské chování. Teorie Ernandese a kol. je tedy v podstatě inverzní k Harnerově: Aztékové neobětovali lidi a nejedli je proto, že by si potřebovali doplnit stravu o vzácné proteiny, nýbrž proto, že nedostatek látky serotonin dlouhodobě působil na jejich psychiku a „odlidšťoval“ jejich chování. Deficit serotoninu přitom podle tohoto „neurobiologického přístupu k náboženství“ vzniká při dietě založené na kukuřici.

„Deficit serotoninu vede k mnohačetným důsledkům, jako jsou tendence k agresivnímu chování, zvýšení konkurenčního boje v rámci druhu nebo komunity, zvýšení magického myšlení a náboženského fanatismu, dočasné epilepsii mozkového laloku a zvýšené přitažlivosti k ohni.“⁴⁴ Odtud tedy plyne aztécká krutost a náboženský zápal: aztécké mozky sužované nedostatkem serotoninu nebyly s to vcítit se do utrpení zajatců zabíjených na obětním kameni; zdravý a racionální úsudek jim zaslepily serotoninovým deficitem zapříčiněné dysfunkce, které vedly k vytvoření chaotického panteonu s bizarními požadavky, v němž „každý je zároveň svoje babička“ atd. Že je na vině právě kukuřice dokazují Ernandes a kol. na faktu, že k nejmasivnějším lidským obětím docházelo v období sklizně této plodiny, kdy byla serotoninem garantovaná lidskost nejvíce potlačena.

Ernandes a kol. dokonce věří, že jejich „neurobiologický přístup k náboženství“ je obecně aplikovatelný a že lze stanovit generální tezi, že náboženské systémy lovců a sběračů vykazují mnohem méně krutých prvků než rity společností zemědělských; postulát o zhoubných účincích kukuřice pak zpětně dokazují na komunitách, u nichž jsou kulturní zvláštnosti snáze zkoumatelné než u zaniklých Aztéků.⁴⁵ Konkluze je taková, že „Aztékové si nebyli vědomi podstaty svého chování a je třeba je považovat za nevinné oběti ohavného přírodního experimentu.“⁴⁶

Harnerovu nutriční teorii a Ernandesovu neurobiologickou teorii uvádím spíše jako exkurz k neběžnému přístupu k rituálu. Pro religionistu jsou cenné právě svou odlišností: humanitně vzdělaného teoretika náboženství patrně málokdy napadne uvažovat o lidské oběti či podobném religiózním fenoménu v kontextu primárních biologických potřeb či neurologie. Tento kontext je však zároveň kamenem úrazu zmíněných teorií, neboť redukuje komplexní fenomén na jednu jedinou rovinu; ubližují si také tendencí zobecňovat a postulovat „univerzálně platné pravdy“.

Bylo-li by ještě třeba oponovat Harnerovi, bylo by na místě se jej zeptat, proč jeden z nejvýznamnějších aztéckých svátků spojených s lidskou obětí vrcholil obětováním pouze jednoho jedince, jenž byl navíc rok předtím živěn a hýčkán jako ztělesněné božstvo, čili

43 MICHELE ERNANDES a kol.: „Aztec Cannibalism and Maize Consumption - The Serotonin Deficiency Link“, *Mankind Quarterly*, 2002, vol. 43, no. 1, str. 3-40.

44 *Ibid.*, str. 17 (překlad můj).

45 „Kultivace a konzumace kukuřice je hojně rozšířená na Balkánském poloostrově: v Rumunsku bylo na kukuřici založené jídlo zvané 'mamaliga' běžnou součástí stravy rolníků a Jugoslávie je přejala. (...) Další výzkumy prokázají, zda konzumace kukuřice mohla mít vliv na nárůst ideologického fanatismu a násilí (včetně sexuálního) v nedávných konfliktech na Balkáně. Avšak co se týče dřívějšího (...) komisaři [zkoumající krutosti zneprátených stran v první balkánské válce] zjistili, že tato válka byla charakteristická svou až středověkou krutostí, včetně masového znásilňování, mučení genitálií, opékání mrtvol a stínání dětských hlav... což je soubor chování, pro nějž jsme dokázali spojitost s deficitem serotoninu.“ *Ibid.*, str. 32-33 (překlad můj).

46 *Ibid.*, str. 27 (překlad můj).

výdej živin na jeho přípravu byl oproti nutriční hodnotě jeho údů nesmírně nevýhodný.⁴⁷

Kritika Ernandesových úvah je z religionistického a humanitně-vědného hlediska banálně snadná: „chaotické panteony, v nichž je každý zároveň svoje babička“, má snad každý polyteistický systém bez ohledu na to, čím se jeho příslušníci živí; stejně tak krutost je pravděpodobně úplně stejná antropologická konstanta jako náboženská, nelze ji kvantifikovat a posléze měřit, která válka či rituální ceremonie je „krutější“ než jiná. Je pozoruhodné, že ač kolektiv italských autorů na jednom místě cituje Lévi-Straussovo poněkud nevědecké odsouzení aztécké krutosti,⁴⁸ nebere v potaz jeho vlivnou teorii o divokém a domestikovaném myšlení, která „aztécké náboženské třetění“ a jeho domnělou „nelogičnost“ osmyslňuje mnohem lépe než biochemie či neurologie.

4.3 Koncept vyživování slunce a bohů

„Sochy a těla božstev, v něž tito lidé věří, jsou postavou daleko větší než vysoký muž. Zhotoveny jsou z všemožných semen a zeleniny, jež jedí, semletých a smíchaných ve hmotu, kterou hnětou s krví z lidských těl, jimž zažíva otevrou hrud' a vyrvou srdce. Krev, jež z něho prýští, mísí s tou moukou v takovém množství, až postačí ke zhotovení oněch velkých soch. A poté, co jsou vytvořeny, jim předkládají další srdce, rovněž z obětí, a krví jim natírají obličej.“⁴⁹

„Pravdou je, že války mezi Mexikem a Tlaxcallou [sic] neprobíhaly z jiného důvodu ani za jiným účelem, než aby z jednoho kraje do druhého přivedli lidi k obětování. Když se přiblížil den nějakého svátku, kdy bylo třeba činit lidské oběti (a bylo jen málo takových [svátků], kdy se nečinily), přišli kněží za králem a líčili mu, jak bohové mřou hladu. [...] Král pak poslal posly do Tlaxcallu, aby tam ohlásili, že bude válka.“⁵⁰

O obětování krve a srdce božstvům za účelem jejich nasycení a zajištění chodu kosmu jsem se již zmínil v kapitole 3, kde jsem se věnoval teoriím chápajícím uctívání slunce jako státní kult formující politickou ideologii. Avšak i pokud tyto teorie přijmeme, nelze očekávat, že aztéckí vůdcové chápali své náboženství takto účelově politicky – mnohem pravděpodobnější je, že politický výklad je skutečně pouze interpretace a že koncept povinnosti udržovat vesmír v chodu posvátnou válkou a přinášením lidských obětí byl pro Aztéky žitou realitou. Toto nastavení světa bylo o to tíživější, že bylo neustálou hrozbou: konec světa mohl přijít kdykoli, na rozdíl od mnohých eschatologií, kdy se čeká na „správný čas“, který bývá často ještě označen „znamením“; zde navíc bylo v lidských silách zánik slunce oddálit předložením dostatečného množství paliva pro další období.⁵¹

47 Narážím na svátek Toxcatl, kdy byl obětován pečlivě vybraný mladík bez vad na kráse, jehož předtím Aztékové rok uctivali jako ztělesnění boha Tezcatlipocy. Harnerovu teorii přímo zpochybňuje Sahagúnův výrok, že „protože [řečený mladík] vzhledem k výbornému zacházení tloustl, dávali mu pít vodu smíchanou se solí, aby opět zhubl.“ (Tedy žádné „vykrmování zajatců“). SAHAGÚN: *El Mexico antiguo*, str. 282 (překlad můj).

48 Ten ve *Smutných tropech* napsal, že Aztékové trpěli „maniakální posedlostí krví a mučením“ (citováno podle Ernandes a kol.: „Aztec Cannibalism and Maize Consumption“, str. 27).

49 CORTÉS: *Dopisy*, str. 71.

50 DURÁN: *Historia de las Indias II*, str. 42-43 (překlad můj).

51 „Před námi tu byly už čtyři světy, čtyři Slunce, jež zahynuly v kataklyzmatech, a svět, kde žijeme my, podlehne také. Lidé, a především aztécký kmen lidí Slunce, mají tedy za úkol plnit vesmírné poslání a každíčký den odvracet útoky nicoty. A zázrakem, který nastává vždy za svítání, se na nebe opět vyhoupne slunce, pokud mu ovšem bojovníci a kněží podali 'potravu', *tlaxcaltiliztli* – krev a srdce obětovaných.“ SOUSTELLE: *Čtvero sluncí*, str. 147.

Vzorem pro vyživovací moment lidské oběti byl pro Aztéky kosmogonický mýtus o stvoření páteho slunce v Teotihuacánu, v němž je samo slunce stvořeno aktem (sebe)oběti (starý bůh Nanahuatzin se vrhne do plamenů a stane sluncem) a pro jeho fungování jsou nezbytné oběti další (nově stvořené slunce Tonatiuh bezmocně trčí na východě a je třeba jej napojit krví bohů, aby se rozpochovalo – bůh Quetzalcoatl proto vyrvé ostatním božstvům srdce a obětuje je⁵²). Je na lidech, aby v této praktice pokračovali a slunce dále krmili. Slunce tak lze vnímat v celestiální nádheře popisované mýtem jen do jisté míry – v méně blahém aspektu pak podle některých badatelů reprezentují Tonatiuha rozšklebená ústa věčně lačníci po lidské krvi.⁵³

Slunce (Huitzilopochtli-Tonatiuh) ale podle některých badatelů⁵⁴ nebylo jediným božstvem, které požíralo lidi (byť bylo jako jediné na lidské krvi existenčně závislé). Stejnou měrou po lidské krvi a srdcích prahla i chthonická bytost Tlaltecuhli, jež byla podle mýtu rozervána vedví, aby z jejího těla mohla vzniknout nebese a země. Takto zmučená, neustávala v žízňivém křiku a musela být zavlažena krví, aby ze svého povrchu vydala úrodu.⁵⁵

Michel Graulich ve svém článku⁵⁶ dokonce tvrdí, že úlitba zemi je rovina lidské oběti co do důležitosti srovnatelná s obětováním srdce slunci, navíc vzhledem ke sledu kosmologických událostí (božstvo Tlaltecuhli bylo rozerváno a proměněno v kosmos mnohem dříve než došlo k sebe-upálení Nanahuatzina a jeho „nanebevzetí“ v podobě Tonatiuha) prvotnější a snad i původnější. Oba adresáti oběti tvoří komplementární celek: „Slunce a země“ je podle Grauliche *difrasismus* (jazyková figura popisující jednu věc pomocí dvou významných aspektů), který znamená „kosmos“ – lidé jsou povinni žít a udržovat jak „horní tok“ kosmu (pohyb slunce), tak „plodivou základnu“ (zemi).

Graulich dále spekuluje, že dvojici adresátů lidských obětí odpovídá také dvojice obětovaných substancí (srdce a krev, přičemž zatímco srdce náleží slunci, krev zavlažuje zemi) a dvojice materiálů, které se používaly k vytváření obětních nástrojů.⁵⁷

Krev k uctění Tlaltecuhliho se přitom získávala při utínání hlavy – tím Graulich vysvětluje procedury, které následovaly po samotném vyrvání srdce: utínání hlavy

52 „Poté, co obě [tělesa – Slunce a Měsíc] vyšla nad krajinu, zůstávala strnulá – nehýbalo se ani slunce, ani měsíc. Tu se bohové znovu rozeštkali a říkali: 'Což můžeme žít? Slunce se nehýbá? Musíme žít mezi bídáky? To raději všichni zemřeme a svou smrtí je [slunce] posílíme [verze: vzkřísíme; šp. *resucitar*]'". Vzduch [s velkým V: Quetzalcoatl] se tehdy ujal zabíjení a všechny bohy zabil.“ SAHAGÚN: *El Mexico antiguo*, str. 255 (překlad můj).

53 „Neživější vystižení slunce v podobě nenasytných úst se samozřejmě nachází na takzvaném 'Aztéckém kalendářním kameni' (Aztec calendar stone), což je ve skutečnosti kosmovize univerzálního času vytesaná v kameni. Uprostřed kruhové symetrie čtverců, kruhů, značek a vyobrazení ptáků a částí lidských těl zírá tvář Tonatiuha, Páteho slunce, z jehož otevřených úst trčí jazyk v podobě obětního nože, symbolizující imperativ přivádět lidské bytosti k oběti, při níž se získá božská krmě – lidská krev.“ CARRASCO: *City of Sacrifice*, str. 175 (překlad můj).

54 Carrasco, Graulich – viz dále. Oproti tomu např. John Ingham tvrdí, že veškerá pestrost forem lidské oběti konverguje k jedinému nejdůležitějšímu účelu, jímž bylo vyživování slunce; všichni ostatní božští adresáti obětí byli vždy až sekundární: „Nelze nicméně zpochybnit rozhodující převahu Huitzilopochtliho-Tonatiuha, respektive války a ohně, dokonce i během svátků, které byly zasvěceny výhradně bohům deště a úrody. (...) Když byly děti obětovány bohům deště, i jim bylo vyrváno srdce – a znovu se nabízí implikace, že příjemcem obětiny – možná tím nejdůležitějším – bylo slunce.“ INGHAM: „Human Sacrifice at Tenochtitlan“, str. 393 (překlad můj).

55 Srov. CARRASCO: *City of Sacrifice*, str. 174.

56 MICHEL GRAULICH: „Double Immolations in Ancient Mexican Sacrificial Ritual“, *History of Religions*, 1988, vol. 27, no. 4, str. 393-404.

57 „V obětních skryších v Mexico City a na dalších místech byly společně s pozůstatky obětí nalezeny nože z pazourku a obsidiánu. Jelikož se k vyříznutí srdce používal pouze pazourek, lze předpokládat, že obsidiánovými noži byly oddělovány hlavy a rozřezávána těla obětí. Černý, chladný a noční obsidián byl považován za protiklad pazourku a věřilo se, že pochází z nitra země – což bylo pro rituály na počest Tlaltecuhli nanejvýš příhodné.“ *Ibid.*, str. 402 (překlad můj).

obětovaného nemělo charakter pouhého sbírání trofejí, jeho cílem bylo napojení země krví prýstvic z krkavice. Touto krví bylo poléváno místo k tomu vyhrazené, které Graulich nazývá „hodovní tabule“ (banquet table) – v případě Templo Mayor v Tenochtitlánu se jednalo o plochu u základny pyramidy, kde byl nalezen disk Coyolxauhqui.⁵⁸ Také utatá hlava obětovaného muže si nadále zachovávala chthonický příznak a její zavěšení na *tzompantli* obsahovalo asociace k plodům na stromě, tedy k úrodnosti. Graulich svou tezi uzavírá přesvědčením, že „[zdroje] jasně dokazují, že váleční zajatci byli zabíjeni jakoby dvakrát, prvně vynětím srdce, podruhé dekapitací.“⁵⁹

4.4 Posvátný status lidského těla a masa, jeho proměny a distribuce

„Poté, co [obětovaní] byli zabiti a svrženi dolů, zvedli je ti pánové, jejichž rukou se prve byli dostali do zajetí; zvedli je a odnesli, pak mezi sebou rozdělili a slavnostně snědli.“⁶⁰

Již v úvodu kapitoly jsem uvedl, že lidské maso bylo posvátné a že obětovaný během ukončování svého života na obětním kameni prošel jakousi transsubstanciací: mrtvé tělo nebylo pouhý přemožený zajatec, ale byl to zdroj posvátných živin, který udržoval v chodu kosmos a z nějž směli okusit i smrtelníci. Koncept „být sněden bohy nebo lidmi“ nemusel být vždy jen příznivý (což dokazují některá vyprávění o nenasytných božstvech negativního podsvětí Mictlanu, v jejichž repertoáru týrání zemřelých byla i jejich konzumace⁶¹), nicméně často byl ličen jako výsada, což dokazuje i úcta, již Aztékové vůči lidskému masu cítili.

Někteří jedinci určení k obětování byli honorováni poctami již během života, protože byli považováni za bohy – v těchto případech ani není třeba si ontologickou proměnu zabitého masa představovat, neboť obětovaný byl proměněn už za života. Distinkce mezi člověkem a bohem nebyla u Aztéků příliš velká, jelikož bylo například možné, aby „bohu Tezcatlipocovi byla dána lidská podoba pomocí rituálního výběru fyzicky nejatraktivnějšího mladíka ze skupiny zajatců.“⁶²

Zvláštní byl vztah zajatce a válečníka, který jej zajal a měl obětovat: zajatec oslovoval svého přemohitele „milovaný otče“, ten mu odpovídal „milovaný synu“. Přemohiteli navíc bylo zapovězeno svou obět sníst: po skončení obětních rituálů jej přinesl do svého domu a rozdál rodině se slovy, že on sám přece nemůže pozřít vlastní krev.⁶³ Z toho lze usuzovat, že vítězný válečník jednak participoval na božství poraženého – vlastní zdatností přeci získal pozhnanou krmí, přinesl ji z obětiště a mohl ji předávat

58 Kamenná deska nalezená při vykopávkách u Templo Mayor v roce 1978, zobrazující Huitzilopochtliho sestru Coyolxauhqui poté, co se se svým bratrem neúspěšně utkala. Huitzilopochtli ji podle mýtu zabil, rozsekal na kusy (včetně oddělené hlavy) a svrhl dolů z hory – vytvořil tak archetyp pro lidskou oběť. Podle Grauliche byla tato deska připomínkou uvedeného mýtu, protože „představovala obětní oltář – nebo přesněji 'hodovní tabuli', na kterou padaly oběti určené zemi a byly zde rozřezávány po vzoru bohyně zobrazené na kameni. Tento výklad je nanejvýš pravděpodobný, neboť zajatci vrhaní z vrcholku pyramidy museli téměř nutně dopadnout na tento oltář, jehož průměr dosahuje zhruba 340 cm.“ *Ibid.*, str. 404 (překlad můj).

59 *Ibid.*, str. 404 (překlad můj). Graulich podotýká, že k řečenému „dvojímu zabítí“ nemuselo nutně docházet v tomto pořadí – existovaly případy, kdy byla oběti nejprve useknuta hlava a až pak vyrváno srdce: to podle Grauliche znamená, že oběť byla určena primárně zemi.

60 DURÁN: *Historia de las Indias II*, str. 42 (překlad můj).

61 „[V pozitivním nebi sají mrtví v podobě kolibříků nektar.] protikladem k tomu jsou hody, které mrtvé čekají v podsvětí kostnici v Mictlanu, kde se jí to nejhorší jídlo (odpadky a exkrementy) a lidé jsou požíráni [bohem podsvětí] Mictlantecuhtlim.“ CARRASCO: *City of Sacrifice*, str. 174 (překlad můj).

62 *Ibid.*, str. 118 (překlad můj). O tomto rituálním výběru referuje i Sahagún: „Všichni věřili, že tento [vybraný mladík] je zosobněním Tezcatlipocy, a klaněli se mu a uctívali jej, kamkoli vkročil.“ SAHAGÚN: *El Mexico antiguo*, str. 278 (překlad můj). Viz také poznámka 47.

63 CARRASCO: *City of Sacrifice*, str. 145.

členům své domácnosti, jeho role v komunikaci mezi božským a lidským světem tak mohla přinejmenším prostřednická. Zároveň byl taky „otcem“ přemoženého, což jej mohlo stavět do role téměř božské, kdy rodina jako mikrokosmos napodobovala fungování makrokosmu, v němž „nebeský otec“ (ústřední božstvo) krmí své poddané – přičemž při kanibalské hostině se nejednalo o krmi metaforickou (úroda, zdar), nýbrž skutečnou. Do třetice z uvedeného může vyplývat, že vítězný válečník obětoval vlastního „syna“, čímž de facto vydal počet ze svého vlastnictví: provedl vlastně jakousi sebeoběť. Je však otázkou, nakolik jsou tyto výklady věrné původním aztéckým představám a nakolik se jedná o pokus připodobnit jinakost něčemu známému z vlastní kultury.⁶⁴

Z uvedeného plyne, že rituální kanibalismus mohl jen těžko mít formu pouhé „druhé večeře“ po kukuřičné placce. Lidské maso se získávalo mimořádně obtížně postupem, jehož každý krok byl rituálně ošetřen (posvátná válka, specifický způsob boje soustředěný na zajímání, zvláštní vztah k zajatcům, samotná oběť, zvláštní vztah k tělům obětovaných) – přičemž korunu celého konceptu tvořil fakt, že lidské tělo bylo jako ambrózie, potrava bohů. Není tedy divu, že Ingham ve svých politizujících úvahách zmiňuje právě rituální kanibalismus jako jeden z momentů, jimiž se válečná šlechta vyvyšovala nad plebs, neboť se jí dostávalo cti „stolovat s bohy“.⁶⁵

---

64 Tomu se nevyhnul například Durán, který – odchován biblickou kosmogonií a kosmografií – tvrdil, že Indiáni jsou potomci hebrejských kmenů, kráčející v původní linii předmonoteistické idolatrie: „[Aztékové] chodí obětovat na hory do stínu stromů, do tmavých děr a jeskyní v zemi, zažihají a pálí kadidlo, zabíjejí své syny a dcery a nabízejí je jako obětiny bohům; zabíjejí děti a jedí lidské maso, zabíjejí vězně a válečné zajatce, což jsou všechno židovské obřady řečených deseti kmenů Izraele. A co mě nejvíce nutí věřit, že tito Indiáni pocházejí z hebrejské linie, je podivuhodná podobnost (...) [jejich zvyků] s tím, co říká David v Žalmu 106 [Žalm 106:34-40, kde jsou vyjmenovány prohršky, jež předtím Durán Aztékům vytýká].“ DURÁN: *Historia de las Indias II*, str. 59-60 (překlad můj).

65 „Stejně jako bohové, také aristokraté oblékali bavlněné pláště, jemné kožené sandály a šperky a jedli lidské maso. Oproti tomu prostí lidé se nestrojili jako bohové a nepodíleli se na kanibalské stravě.“ Podle Inghama byl kanibalismus důležitý především pro svou symbolickou hodnotu jako metafora pro dominanci: „Oběť a rituální kanibalismus tudíž symbolizovala ekonomickou a politickou asimilaci podrobených národů a nadřazenost aristokratů a dominantních komunit. Namísto skutečného tributu požívali bohové a aristokraté lidské maso.“ INGHAM: „Human Sacrifice at Tenochtitlan“, str. 380, respektive 393 (překlad můj).

5. Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se pokusil vylicit průběh lidské oběti a myšlenkový substrát, z něhož tento rituál vycházel, tak, jak jej zaznamenali španělští svědkové a jak jej chápou a interpretují soudobí badatelé. Vytvořil jsem jakousi výšeč z pestré palety často protichůdných popisů a vzájemně nekompatibilních přístupů a soustředil se na politické a nutriční rozměry lidské oběti; v rámci těchto dvou okruhů jsem pak rozpracoval sekundární aspekty, jež s uvedenými okruhy souvisejí.

Ukázal jsem, že Aztékové si zcela uvědomovali, jaký mají jejich krvavé rituály dopad na případného pozorovatele, a tohoto psychologického efektu hojně využívali při tzv. „rituálním zastrasování“, kdy vůdce kmenů, jež si chtěli podrobit či utužit s nimi vazalský vztah, zvali, aby přihlíželi slavnostem, při nichž se obětovalo, a tak jim dávali najevo, že i oni mohou být obětováni. Pro Aztéky byla masivní lidská oběť exhibicí jejich moci a nástrojem politické propagandy. Tento rituál přitom bytostně asociovali s válkou, neboť obětovaní byli váleční zajatci – poukázal jsem na ideologickou platformu, jež každého aztéckého válečníka vedla k tomu, aby usiloval o získání co největšího počtu zajatců nebo aby v případě, že by sám byl jat, podstoupil oběť bez zpěčování. Válka byla pro Aztéky posvátná, protože lidská oběť měla kosmický význam a nebylo možné v jejím provádění ustát. Naznačil jsem způsoby, jak tento zápal „přeložit“ do evropského chápání, a nabídl interpretaci, že tato „destruktivní statečnost“ není ničím specificky mezoamerickým, nýbrž že se jedná o obecně lidský imperativ obětování se pro vlast.

Ve druhé polovině práce jsem se zabýval nutričním rozměrem lidské oběti, tedy faktem, že těla obětovaných byla konzumována jak na rovině metaforicko-mytologické (srdce a krev byly předkládány bohům jako potrava), tak profánně-biologické (Aztékové byli kanibalové a snědení obětovaných bylo běžnou součástí obětního rituálu). Nejprve jsem uvedl několik nepříliš plausibilních a v současné vědecké obci spíše odmítaných teorií, že rituální kanibalismus zakládal lidskou oběť a že původ hladu po lidském mase je u Aztéků třeba hledat ve složení jejich stravy, případně v jejím nedostatku. S využitím poznatků méně reduktivních odborníků jsem se pokusil poukázat na mezery těchto ryze nutričních teorií. Uvedl jsem, že rituální kanibalismus byl spíše *mimesis* chování božstev, která musela být vyživována lidskou krví, jinak by kosmos zanikl v kataklyzmatu; věnoval jsem se také otázce, zda bylo skrze oběti krmeno pouze slunce, nebo zda byla lidská krev nezbytná pro více kosmických entit – což se jeví pravděpodobnějším.

5.1 Otázka viny

Zkoumání aztécké lidské oběti je až příliš často zatíženo irelevantní otázkou viny, případně odpovědnosti. Byl to národ hrdlořezů, který zcela vědomě masakroval své sousedy, ať již proto, aby je zastrasil a podrobil, či aby si naplnil břicha – nebo z důvodů ještě dalších, o kterých ve své bakalářské práci nepojednávám? Nebo byli Aztékové „hříčkou přírody“ či „větví evoluce“ determinovanou ke krutosti přírodními či jinými podmínkami? Takto se nelze tázat, ba dokonce soudím, že věda by se takto tázat ani neměla. Jednak tyto otázky implikují, že Aztékové byli čímsi výjimečným a badatelé k nim proto musí přistupovat zvláštním způsobem; jednak mám za to, že věda by stále měla být *přísná* a vědec by do svých teorií neměl promítat případnou náklonnost ani zděšení ze zkoumaného etnika či fenoménu. Co je vědci po tom? Ani kdyby se v Mezoamerice obětovalo dodnes, nebyla by to vědecká metoda, co by Aztéky mohlo přesvědčit o tom, že žít je pěkné a *nechat žít* ušlechtilé.

Přesto je velké množství interpretací lidské oběti zatíženo touhou autora daný jev hodnotit. Dokonce ani Lévi-Strauss nenašel pro Aztéky ve svých strukturách místo a odsoudil je; Girard odsoudil celou etnologii proto, že krutým barbarům straní a snaží se

je líčit v romantických barvách. Jiní badatelé nepochybují o Aztécích, nýbrž o samotné lidské oběti: Skutečně byla prováděna? A v takové míře? Ortiz de Montellano spekuluje, zda si Španělé popisy krvavých rituálů nepřibarvili, aby mohli Indiány demonizovat a tak legitimizovat conquistu.⁶⁶ Další autoři sice existenci masivních lidských obětí připouštějí, ale jaksi mimochodem – gró aztéckého myšlení spatřují ve vyspělé kultuře, jejíž vrcholné vzněty se Léon-Portilla nezděráhá nazvat filosofií.⁶⁷ Poslední skupina myslitelů pak lidskou oběť vysvětluje jako nějakou objektivní nutnost či nutkání, nad nímž Aztékové neměli vládu, a proto je za krvavé rituály nelze vinit: vrcholem takového přístupu, jež je na pováženou vůbec zvat vědou, je Ernandesova serotoninová teorie.

Ve své bakalářské práci jsem se pokusil blíže nastínit argumenty žalobců i obhájců. Ukázal jsem, že Aztékové si byli vědomi dopadu svých rituálů na lidskou psychiku a neváhali je využívat v politice, zároveň jsem však demonstroval, že jejich náboženský systém byl mnohem složitější, než aby bylo možné jej redukovat na okázalý terorismus. Znovu ale zdůrazňuji, že otázka viny není pro religionistické bádání relevantní. Aztéky je třeba popsat a je vhodné se zamyslet, proč se v jejich kultuře rozmohla pro Evropana tak těžko pochopitelná náboženská zvyklost (řeceno s Lévi-Straussem: lidská oběť je dobrá k přemýšlení) – bylo by však nemístné pokládat „těžko pochopitelné“ na váhy „dobré či zlé“. Vždyť kdo může říct, zda obětovaní válečníci dodnes každé ráno nezdraví vycházející slunce pokřikem a bušením do svých štítů?

5.2 Směry a postupy dalšího bádání

Mimo uvedeného politického a nutričního rozměru aztécké lidské oběti by bylo možné zkoumat i rozměry další: například mytický, jehož se ve své bakalářské práci dotýkám jen letmo (jednalo by se o rozbor mýtů, které zakládají lidskou oběť: především mýtu o stvoření pátého slunce v Teotihuacánu, mýtu o zrození Huitzilopochtliho na hoře Coatepec a mýtu o Quetzalcoatlově působení v Tollanu). Kromě toho by bylo možné se zaměřit na další typy lidské oběti, při kterých dochází k úmrtí (utopení v cenote, upálení apod.), či k němu naopak nedochází (sebeoběť, rituální mučení).

Další cestou by mohla být komparace aztéckých zvyklostí s jinými mezoamerickými kulturami, např. mayskou (což by bylo mimořádně vhodné především v případě deskripce těch forem lidské oběti, které byly lépe zmapovány v kultuře mayské – např. stínání hlav a s tím související míčová hra).

---

66 „Aby Cortés mohl obhájit masakry, jež se udály v Cholule nebo Tenochtitlánu (v obou případech dobyvatelé zabili několik tisíc bezbranných lidí), bylo nezbytné Aztéky odlidštit a přisoudit jim nesmírné ukrutnosti. Cortésův psychologický postup odlidštění nepřátel za účelem legitimizace akcí proti nim není v ničem jedinečný, ale právě proto bychom neměli číst jeho zprávy nekriticky.“ ORTIZ DE MONTELLANO: „Aztec Cannibalism - An Ecological Necessity?“, sekce „Reliability of Sources“ (překlad můj).

67 „Máme bezpečné důkazy, že u Nahuů existoval takový [filosofický] neklid a zápal? Byli mezi nimi tací, kteří začali pochybovat o mýtech, pokoušeli se je rozumově vykládat a dostali se k abstraktnímu a obecnému? (...) Naše odpověď je jednoznačně kladná.“ LÉON-PORTILLA: *Aztécká filosofie*, str. 63.

Bibliografie

Primární prameny

ANONYMNÍ CONQUISTADOR: *Narrative of Some Things of New Spain and of the Great City of Temestitan, México* (ed. A. Christensen, přel. M. H. Saville). New York: The Cortes Society, 1917.

K dispozici online, URL: http://www.famsi.org/research/christensen/anon_con/index.html

CORTÉS, H.: *Dopisy - Druhý a třetí dopis o dobytí Tenochtitlánu* (přel. O. Kašpar a E. Máňková). Praha: Argo, 2000 (přel. z: Relaciones de la conquista de México; Santiago de Chile: Nascimento, 1971). ISBN 80-7203-213-5.

DÍAZ DEL CASTILLO, B.: *Pravdivá historie dobývání Mexika I a II* (přel. L. Kult). Praha: Odeon, 1980 (přel. z: Historia verdadera de la conquista de la Nueva España I-II; Madrid: Espasa-Calpe, 1942). ISBN 01-105-80.

DURÁN, D.: *Historia de las Indias de Nueva España e islas de Tierra Firme I y II*. Mexiko: Cien de México, 1980. ISBN 970-18-8396-9.

SAHAGÚN, B.: *El Mexico antiguo (Selección y reordenación de la historia general de las cosas de nueva españa)* (ed. J. L. Martinez). Caracas: Biblioteca Ayacucho, 1981. ISBN 84-660-0073-9.

Sekundární prameny – monografie

CARRASCO, D.: *City of Sacrifice - The Aztec Empire and the Role of Violence in Civilization*; Boston: Beacon Press, 1999; ISBN 0-8070-4642-6.

CARRASCO, D.: „Města a symboly - stará středoamerická náboženství“. In ELIADE, M.: *Dějiny náboženského myšlení IV* (přel. J. Hoblík). Praha: OIKOYMENH, 2007 (přel. z: Geschichte des religiösen Ideen III/2, 1993). ISBN 978-80-77298-281-3.

FOUCAULT, M.: *Dohlížet a trestat - Kniha o zrodu věznění* (přel. Č. Pelikán). Praha: Dauphin, 2000 (přel. z: Surveiller et punir – naissance de la prison; Paříž: Éditions Gallimard, 1975). ISBN 80-86019-96-9.

KOSTÍCOVÁ, Z., M. KŘÍŽOVÁ a S. KVĚTINOVÁ: *Krvavé rituály Střední a Jižní Ameriky*. Praha: XYZ, 2011. ISBN 978-80-7388-467-3.

LÉON-PORTILLA, M.: *Aztécká filosofie* (přel. E. Máňková). Praha: Argo, 2002 (přel. z: La Filosofía Nahuatl; Mexiko: Universidad Nacional Autónoma de México, 2001). ISBN 80-7203-461-8.

MENDOZA, R.: „The Divine Gourd Tree - Tzompantli Skull Racks, Decapitation Rituals and Human Trophies in Ancient Mesoamerica“. In RICHARD CHACON a DAVID DYE (eds.): *The Taking and Displaying of Human Body Parts as Trophies by Amerindians*. New York: Springer Science+Business Media, LLC, 2007. ISBN 0-387-48300-4.

SOUSTELLE, J.: *Čtvero slunci* (přel. V. Daňková). Praha: Argo, 2000 (přel. z: Les Quatre Soleils; Paříž: Plon, 1967). ISBN 80-7203-283-6.

Sekundární prameny – články

ERNANDES, M. a kolektiv: „Aztec Cannibalism and Maize Consumption – The Serotonin Deficiency Link“. *Mankind Quarterly*, 2002, vol. 43, no. 1, str. 3-40.

K dispozici online, URL:

<http://www.chronofus.net/wargames/aztecs/AztecCannibalism.pdf>

GRAULICH, M.: „Double Immolations in Ancient Mexican Sacrificial Ritual“. *History of Religions*, 1988, vol. 27, no. 4, str. 393-404.

HARNER, M.: „The Ecological Basis for Aztec Sacrifice“. *American Ethnologist*, 1977, vol. 4, no. 1, str. 117-135.

INGHAM, J.: „Human Sacrifice at Tenochtitlan“. *Comparative Studies in Society and History*, 1984, vol. 26, no. 3, str. 379-400.

KOENIGSBERG, R.: „Aztec Warfare, Western Warfare - The Soldier as Sacrificial Victim“ [online], 2004. URL: <http://home.earthlink.net/~libraryofsocialscience/aztec.htm>

ORTIZ DE MONTELLANO, B.: „Aztec Cannibalism: An Ecological Necessity?“. *Science*, 1978, vol. 200, no. 4342, str. 611-617.

K dispozici online, URL: <http://www.latinamericanstudies.org/aztecs/montellano.htm>